

Antallet af kremationer er i Danmark såvel som i store dele af verden stigende på bekostning af kistebegravelser.

Siden bronzealderen har urneprocenten ikke været så høj som nu. For hele landet udgjorde den i 1965 34,5% i København og på Frederiksberg henholdsvis 73,1 og 75,3.

Stigningen har siden 1930 været rundt regnet 1 procent årlig. Alle der beskæftiger sig alvorligt med kirkegårdsplanlægning regner med at stigningen vil fortsætte i samme tempo de næste 20–30 år, naturligvis stærkest i provinsen, hvor procenten ligger lavest. Stigningen vil mærkes mest i de egne af landet, hvor der er krematorier under opførelse.

Omkring århundredskiftet da ligbrænding herhjemme begyndte at blive almindelig blev de fleste aske anbragt i urner og opstillet synligt i haller og i murnicher; derimod sjældent direkte i jorden. Man overførte Sydeuropas kolumbarieform i sin helhed. Arkitekter, malere og digtere havde i forrige århundrede været stærkt inspireret af Sydeuropas, især Italiens arkitektur og kopierede ofte deres idealer. På kirkegårdene fandt de udstrakte bygningsværker, enten primitivt udhugget eller opmuret på bjergskrånninger eller større bykirkegårde omkransede af mure tæt besat med små nicher med kasser opstillet eller dækket af plader med inskription. Disse kolumbarier var imidlertid slet ikke opfyldt af aske. Ligbrænding var nemlig forbudt af den katolske kirke; et forbud der først er ophævet i vort århundrede. Italiens kolumbarieafdelinger er opstået ad flere veje.

Orientens gravhuler udviklede sig i oldtiden som underjordiske katakomber. Især de kristne i Rom og Napoli begyndte at begrave deres døde i gamle minegange, der hurtigt udbyggedes til et vældigt system af gader og pladser under jorden, hvor der også afholdtes gudstjenester. De „hedenske“ romere begravede deres døde langs Roms indfaldsveje i naturlige eller opbyggede huler.

Katakombernes vældige gravsystem blev med kristendommen ført videre også til egne hvor den ikke umiddelbart havde de naturlige forudsætninger. Katakombesystemer etableredes efterhånden på bjergskrånninger i Nord- og Mellemitalien. Efterhånden bestod mange kirkegårde af klare bygningsværker med gader og pladser; en by for de døde. Det næste trin i gravkulturen blev provokeret frem af pladsmangel, altså økonomiske grunde. Den flade jord blev udnyttet med traditionelle familiegravsteder. Når der ikke var plads til flere kister i gravstedet, opgravede man de tidligere jordfæstede, samlede skeletdelene sammen i en lille æske og satte dem igen ned i gravstedet. Tilsidst kunne der stå et halvt hundrede eller flere små kasser i gravstedet og man måtte finde på en endnu mere økonomisk anvendelse af kirkegårdsjorden. Det var ofte vanskeligt og overordentlig dyrt at udvide kirkegårdene. I lodrette mure kunne man imidlertid udnytte pladsen i langt højere grad. Her kunne der anbringes mange små æsker med skeletdele i hver lille familie-niche. Kolumbarieformen havde sluttet sit kredsløb (se fig. 52 og 53).

Som de italienske bjergkirkegårde stadig ligger malerisk som byer med en levende gravkultur er det meget forståeligt at det forrige århundredes italiensfarende arkitekter og gartnere var meget optaget af at „genskabe“ disse kirkegårde herhjemme. Man ser endnu af og

Urnegrave

Specielle afdelinger eller indpasning i traditionelle anlag?

af havearkitekt m. d. h.
Torben Michelsen

Fig. 52.

Sct. Michele kirkegård ved Castello nord for Firenze. I forgrunden traditionelle familiegrave. I baggrunden kolumbariebygningen i kirkens nærhed.

til tanken genoplivet i kirkegårds konkurrencer og under foredrag. Kirkegårds muren, der er meget nyttig som lægiver, kan blive endnu mere nyttig som urne-kolumbarie indvendig og systemet kan udvides i det uendelige.

I praksis har tanken imidlertid aldrig slået igennem herhjemme. Der er opført urnekolumbarier på Bispebjerg, Søndermarkens, Odense, Assistens og et par andre kirkegårde. De indendørs urnehaller minder mere om drivhuse tegnet i „klunkestil“ end begravelsespladser og de udendørs er også mærkelig fremmedartede. Alle steder viser de at kolumbarietanken er faldet til jorden under den hastige rejse nordpå. Årsagen må være den, at det sydeuropæiske livsmønster og klima, der har skabt formen, ikke er tilstede her, hvor man tilmed vil om-danne denne enkelte briks indhold.

Den store veneration, sydeuropæerne har for deres forfædre og som giver sig udslag i det meget store kirkegårdsbesøg og hægen om hver enkelt niche var jo netop ikke tilstede hos ligbrændingens forkæmpere. Disse ville på idealistisk grundlag komme samfundet (de levende) til hjælp med reformer. Mange af de, der valgte at blive kremeret, ville udtrykkelig ikke ligge deres efterkommere til byrde i form af gravsten og monument, der skulle vedligeholdes og krævede sin plads. I tiden mellem verdenskrigene var man på de større bykirkegårde stærkt optaget af at udlægge små gravsteder i klynger, som udgjorde mønstre. (Især Vestre kirkegård i København og på Odense Assistens kgd.) Målet var klart: Større udnyttelse af jorden, de pårørende kunne få et „rigtigt“ gravsted med planter og monument, der var tilsvarende billigere end kistegravstedet. Kirkegårdslederne og havearkitekterne kunne få deres henholdsvis administrative og æstetiske idealer gennemprøvet. Der blev også udformet mange udmærkede afdelinger, hvor fællesskabet og individualismen dannede en smuk syntese.

En ny strømning i kirkegårdskulturen kom imidlertid helt uberegnelig på tværs. Modestrømningerne kom hovedsagelig fra England og Holland i form af en stærk interesse for at plante botaniske rariteter i haver og på kirkegårde.

Man mente ganske alvorligt at man gjorde kirkegårdene smukkere ved at variere dem under indplantning af alle mulige slags planter blandet sammen. På selve gravstedet hvor der før var en ensartet tæt plantning af vedbend eller vinca tit indplantet i et buxbom mønster eller der lå et gruslag mellem buxbomkanter, begyndte man at anlægge miniaturehaver med små gange, sørgepil eller ask, forskellige små bede, fuglebade og stenhøje. Der blev udgivet bøger om hvordan man kunne få mest ud af sit miniaturehave-gravsted. Det var

Fig. 53.

Sct. Michele kirkegård. Udendørs kirkeskib med vægge af cypresser og gulv af tætliggende grave, som man frit kan betræde. Disse grave er de dyreste, hvorfor resterne kommer i kolumbarierum når næste familiemedlem skal begraves.

helt utroligt hvordan fantasifulde „formgivere“ kunne jonglere med stenhøje, fuglebade, duer, spurve i bronze, fliser og en snes forskellige planter på et alm. gravsted. Artikler i V. K. f. eks. bind 15 nr. 1 (1944) viser hvor langt ud manien kunne drives.

Helt galt gik det når de pårørende skulle have udformet et urnegravsted på en kvart eller en halv kvadratmeter, hvorpå der skulle være monument og en miniaturehave. Det store gravstedsmønster skulle virkelig have styrke for at „holde sammen“ på „individualiteten“. „Have“-moden på gravstedet har vist sig at være meget svær at udrydde igen efter at de fleste kirkegårdsledere og havearkitekter har erkendt at den var uheldig.

Man prøvede nogle steder at forstørre urnegravstederne op til ca. 1½ kvadratmeter for at imødekomme „have“-kravet. Dette gravsystem er imidlertid stærkt på retur og nåede ikke ud til de mindre kirkegårde. Her som på de større kirkegårde valgte et stort antal pårørende de almindelige gravsteder oprindelig beregnede til kister når de stod overfor valget mellem forskellige muligheder til urnebegravelser.

Især efter anden verdenskrig blev der på de større kirkegårde udformet fællesurnegrave med og uden afmærkning. G. N. Brandts sekskantformede gravafmærkninger i robinielunden på Mariebjerg, Fællesurnegravene på Bispebjerg kgd., Søndermarken, Odense, Holbæk, Fakse, og mange andre. Her slog ønsket om at det store menneskelige broderskab ihvertfald efter døden tilsyneladende igennem. Tanken er konsekvent, ren og smuk: Mennesket vender tilbage til jorden befriet fra „menneskelige“ prestigehensyn, fra de „materielle goder“ uanset stand og alder. Det er en begravelsesform, der kræver en grundig sociologisk og æstetisk gennemarbejdning. Vi er endnu kun ved den spæde begyndelse.

Den sociologiske forskning må gå ud på at analysere samfundets og det enkelte menneskes forhold til den anonyme begravelsesform.

Tiden har indtil nu arbejdet for denne begravelsesform: Det patriarkalske familiesamfund er i opløsning. Stadig flere mennesker har ikke fast blivested — afgår ved døden tilfældige steder i verden. De lokale kirkegårde må tage sig af de „fremmede“, hvis gravsted bliver passet dårligt i begyndelsen og siden slet ikke og bliver sløjffet og må ligge gravfredningsperioden ud i en tilstand af ukultur. Samfundet kan tilbyde anonym begravelse til meget billig takst — eller gratis.

En analyse af det enkelte menneskes forhold til anonym begravelse er meget mere vanskelig og alvorlig. Mange vælger rask væk denne udvej og fortryder det mere eller mindre åbenlyst senere. Den enorme bunke blomster, kranse og potteplanter der hele tiden tilføres de ano-

fortæller side 73.

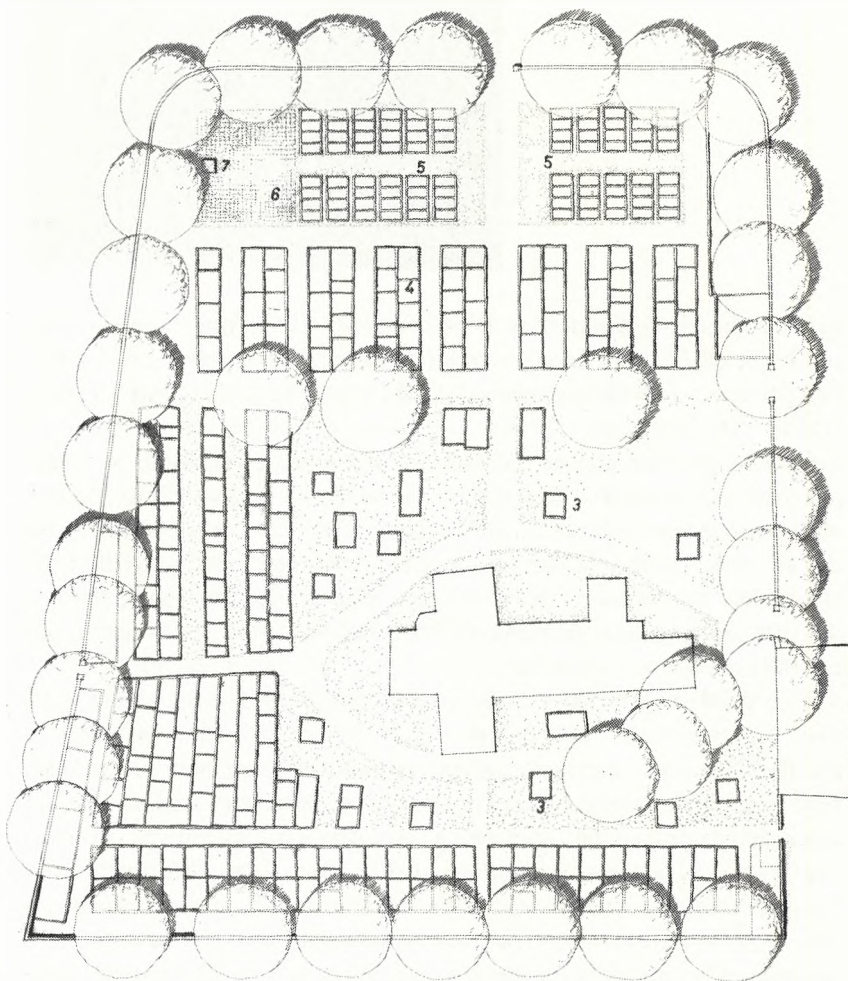

Fig. 54.
Magleby Stevns kirkegård, mål
1:1000. Nord opad. Høvedarkitekt
m.d.h. Torben Michelsen.

↳ Det er nu meningen at der såvidt muligt ikke udlægges traditionelle kistegravsteder i kirkens umiddelbare nærhed (zone 3).

Der er her gravet så meget at man skylder hensyn til de døde sidste rester. Endvidere vil det være uheldigt for kirkebygningen at forårsage ustabilitet i jordlagene under gravningen. Det kan bevirke revnedannelser i murværket. De traditionelle gravsteder ligger smukkeste i en zone rundt langs kirkegårdsmurens inderside. For at imødekomme behovet både for almindelige kistegravsteder, der også kan udlejes som urnegravsteder, og at dække behovet både for anonyme og afmærkede urnegrave er der formet et mønster i det endnu ikke benyttede felt langs nordlige mur. På figur 54 er nr. 5 østvendte kistegravsteder med græsfelter imellem. Der er ingen fliser eller grus mellem gravene. Grusgangne udenom afdelingen er tilstrækkelig. Nr. 6 viser urneafmærkningen. De pårørende kan enten vælge helt anonyme græsudlagte grave eller vælge en bestemt lille liggesten med eller uden inskription. 7 er et fællesmonument som skal passe netop til dette sted og være et symbol på stedets dybere mening.

Efterhånden som der formentlig bliver flere ledige traditionelle kistegravsteder og urnegravpladser bliver det primære kan hele zonen

nyme plænegrave viser hvilket stærkt tilhørsforhold mange mennesker alligevel har til gravstedet som begreb. Vor tids massegrave ved udryddelseslejre rundt om i verden kan heller ikke undgå at kaste et strejf af tragiske skygger henover den anonyme grav.

Om den æstetisk-tekniske side ved vi en del mere.

De mange eksempler, der er udført og i brug viser at formen kun fremtræder tilstrækkelig værdig og overbevisende ærlig når alle komponenter er arbejdet sammen til en helhed: Rummet, det samlende midtpunkt, den arkitektoniske holdning, plantningen o. s. v.

Modsat virker det næsten tragi-komisk, når et menighedsråd beslutter at „løse“ problemet ved at udnævne en tilfældig græsplæne (der alligevel ikke rigtig kan bruges til gravsteder), til anonym urne- eller kiste-gravplads og stemmer om hvilken tilfældig skulptur der kan indkøbes og opstilles som „fællesmonument“.

Sådanne gravpladsgarneringer gør den ellers smukke sag en bjørnetjeneste.

Med henblik på den stærkt stigende urneprocent må det forventes at de fleste danske kirkegårde vil stå overfor problemet i de kommende år: Hvordan skal vi indrette en urneafdeling på vor kirkegård?

Hertil kan man vist generelt svare:

En ny urneafdeling må indgå som et harmonisk led i den samlede kirkegård.

På den typiske landsbykirkegård kan udviklingen og den mulige løsning bedst illustreres med eksemplet fig. 54. Magleby Stevns kirkegård. Begravelserne er her som på alle landsbykirkegårde begyndt umiddelbart omkring kirken, først på sydsiden og har bredt sig ud på kirkegården i ringe. Kirken ligger øverst på terrænet. Kirkegårds-muren er i takt med gravene skubbet udad, bort fra kirken. Sidste udvidelse skete i begyndelsen af dette århundrede og omfattede den nordligste trediedel af kirkegården. Der blev her planlagt 2 felter kistegravsteder udlagt efter ryg mod ryg systemet. Kun feltet nærmest kirken (4) blev benyttet.

omkring kirken godt udlægges som urnebegravelser i græs med eller uden afmærkning, blot terrænet og de øvrige komponenter formes i forhold til dette formål.

Magleby Stevns kirkegård var et eksempel på en aksefast traditionsbestemt udnyttelse og forbedring af en i forvejen udlagt men ikke benyttet kistegravafdeling.

Situationen findes på talrige kirkegårde og kan med modifikation og gennearbejdning udnyttes på talrige andre kirkegårde.

En endnu mere generel løsning er i princippet vist på figur 55. En kisteafdeling på Sorø gamle kirkegård har siden 1945 henligget uden at de ledigblevne gravsteder er genbenyttet. Disse er hidtil efter ældgammel sædvane blevet tilplantet med ørnebregner. De kunne også være tilsået med græs. Det vil de blive foråret 1967. Omtrent to trediedele af afdelingen er frigjort til nye begravelser.

De gamle familiegrave henligger nu nærmest i grupper tilfældigt strøet ud over arealet. Spredte træer og buske, der før har stået på gravstederne er bevaret. Til trods for de tilsyneladende tilfældigt spredte gravsteder med monumenter og buxbomkanter bærer afdelingen alligevel stærkt præg af original kirkegårdskultur. Netop så-

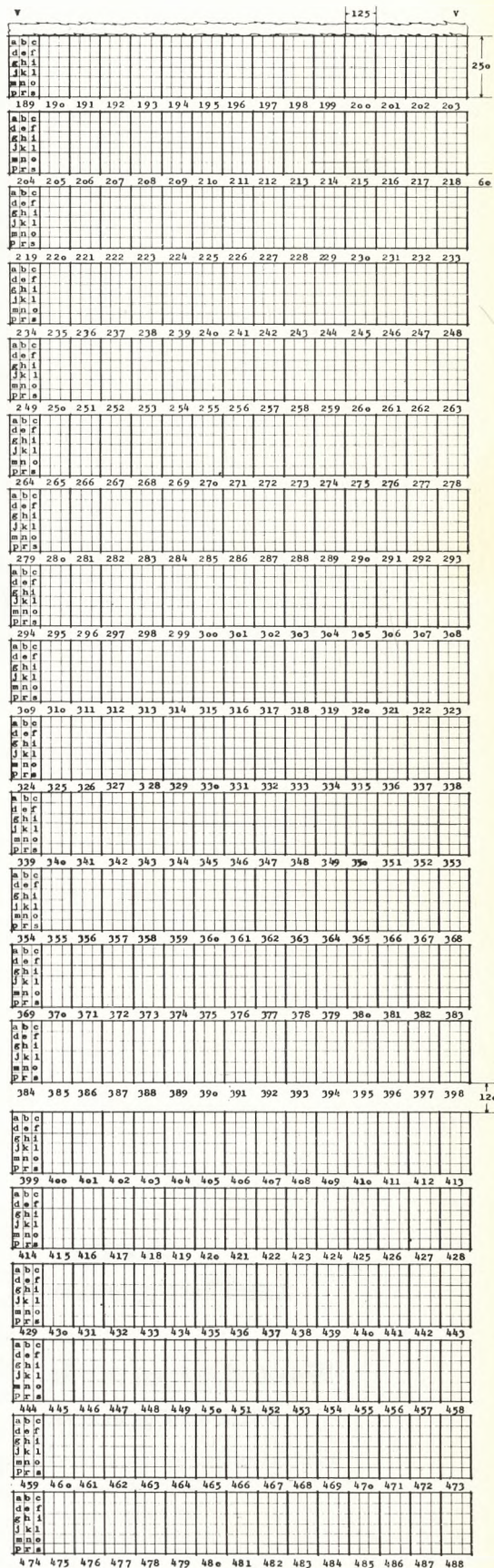

Fig. 55. SORØ GAMLE KIRKEGÅRD
Afdeling L. "Midterfeltet"
Kombineret kiste og urneafdeling
Mål 1:200 *Tobias Mathiasen* Dato 4-1-1967

dan noget som ikke i en fart kan skabes selv om alle komponenterne blev anbragt på nøjagtig samme måde et nyt sted.

Det er denne situation, der med stor virkning kan udnyttes på de fleste kirkegårde — med størst fordel på de mindre.

Fremgangsmåden for en konkret udnyttelse af situationen er ligetil: Efter opmåling udføres et nøjagtigt kort. Alle længde- og tværlinier afsættes langs afdelingens fire sider idet hule, tynde jernstænger nedrammes skjult i hække.

Foreligger der en begravelse og de pårørende vælger denne afdeling er der følgende valgmuligheder:

1. Kiste nedsættes i et af de eksisterende familiegravsteder.
2. Kiste begravnes i nyt „traditionelt“ gravsted anbragt passende sted mellem familiegravene således at der opstår grupper med et fællespræg (liggesten i en gruppe, steler i en anden o. s. v.). Nummerafmærkede.
3. Kisten kan nedsættes et passende sted, der tilsås med græs, dette bør også ske i grupper. Graven kan være helt anonym eller få en flad liggesten. (Derimod ikke noget der rager op.)
4. Urner kan nedsættes i et helt eller halvt kistegravleje. Der er teoretisk plads til 18 urner for hver kistegravplads, dog kun 6 indenfor en gravfredsperiode. Disse gravsteder kan virke som traditionelle kistegravsteder med samme udseende, der kan evt. blive nedsat en eller to kister, og ovenpå efter behov urner.
5. Urner kan nedsættes i felterne for urner (bogstavafmærkede), gravstederne kan tilsåes med græs og være helt anonyme eller få en beskeden afmærkning.

Der kan opstilles fællesmonument for en gruppe anonyme grave. Et sådant vil uden større vanskelighed kunne formes efter stedet og tilplantes i harmoni med det omgivende miljø.

En ting kræves der imidlertid for at det kan blive smukt og vellykket: En kirkegårdsleder, der har sans for i hvert enkelt tilfælde at „dirigere“ et nyt gravsted det rigtige sted hen. Ikke en der går kronologisk frem gennem protokolnumrene eller opstiller en række servitutter.

Det skal tilføjes at der i så fald bliver positiv plads i en sådan afdeling til såvel gamle som helt moderne monumenter og gravmæler af forskelligt materiale.

Aske- fællesgrav på Søndermark kirkegård

Kirkegårdsinspektør, cand. hort.
Jørgen Jørgensen
og billedhugger
William Fridericia

På Søndermark Kirkegård blev i 1963 en ny askefællesgrav taget i brug. Arealet på 2200 m² er rektangulært af form, indhegnet af bøggehække på de tre sider og med en thujahæk på den fjerde. Den græsklædte flade beherskes for en stor del af birketræer, der da også har givet stedet navnet „Birkelunden“. For at undgå at blomster lægges over hele området, blev der anlagt en blomsterplads af søslebne ølandssten lagt fugetæt i forbindelse med en brolagt gang.

Spørgsmålet om et fællesmonument for „Birkelunden“ har i de forløbne år været drøftet og undersøgt på forskellig måde, men ingen løsning virkede fuldt tilfredsstillende.

Dansk Ligbrændingsforenings Københavnsafdeling bad maleren og billedhuggeren William Fridericia udarbejde et forslag til et monu-